

Wantok a komunita

Text byl (s laskavým svolením) upraven a zkrácen z disertační práce na téma Wantok od Pedra Sachituly

[Pozn.: Melanésie je skupina tichomořských ostrovů v tzv. Oceánii, která zahrnuje Papuu-Novou Guineu, Šalamounovy ostrovy, Vanuatu, Novou Kaledonii a Fidži. Domorodci tohoto regionu jsou často označováni jako Melanésané.]

Wantok

Systém wantok (v překladu doslovně „jedna řeč“) je jakási společenská instituce, neboli široká komunita v níž se prostřednictvím jednoho jazyka, obchodu, domácích výměn atp. vytvářejí mezilidské a mezietnické vazby a vztahy. Funguje jako systém **sociálního zabezpečení** – nabízí záchrannou síť, která pomáhá chudým, sirotkům, bezdomovcům, utěšuje a chrání všechny zranitelné členy, zajišťuje bezpečí. Díky wantoku si mohou i příslušníci kmene, kteří se do měst vydávají za prací, přizpůsobit městským sociálním podmínkám a přitom si zachovat integritu a své vlastní tradice. V městských centrech je systém vnímán jako rozšíření tradičního sociálního a bezpečnostního systému vesnice, dynamika a základní hodnoty jsou stejné – wantok tak pomáhá jedinci **udržovat kontakt s domovem** a poskytuje mu pocit sounáležitosti a pohody, který by jinak mohl ztratit v anonymitě městského prostředí.

Z etymologické stránky je systém wantok tvořen dvěma slovy ze dvou různých jazyků: *wantok* v melanésckém jazyce pidžin a *system* v angličtině. Wantok v jazyce pidgin doslova znamená *jeden jazyk* nebo *jedna řeč*. Jeden jazyk však v Melanésii nemusí nutně znamenat jazyk, ten kterým se mluví, ale zahrnuje **celou škálu činností** nebo **aktivit** prováděných v rámci příbuzenských vztahů, ale i vztahů navázaných mimo příbuzenské linie. Je to soubor myšlenek, metod a způsobů práce, které společně fungují jako celek sloužící určitému účelu a **posilují klanovou příslušnost**. Funguje zde prostá rovnice – jak ty mně, tak já tobě.

V systému wantok je v předním zájmu péče o „krajana“ – o soukmenovce z vesnice nebo o člena klanu/kmene. Tato péče nejenže posiluje vztahy, ale vytváří účinný systém sociálního zabezpečení, který poskytuje záchrannou síť pro špatné časy.

Wantok může mít v reálném praktickém životě **různé významy**, například spolupracovník, obchodní partner, spolužák nebo osoba, která chodí do stejné církve nebo žije ve stejné komunitě. Může být dokonce použit ve významu člověka ze stejné země, vesnice nebo klanu, ale základním motivem je **komunita**.

Tento systém ztělesňuje hodnoty Melanésanů, kterými jsou: **život, společenství (komunita), vztahy a výměna**.

Komunita

V melanésckých tradičních společnostech je komunita chápána jako **skupina lidí nezbytná pro přežití**. Vzájemná provázanost systému wantok slouží tomuto jedinému účelu. Lidé se spojují, aby podpořili život komunity, protože ta byla po tisíciletí brána jako jediný možný způsob života a přežití. Být vyhnán znamenalo být odsouzen k smrti.

V melanésckém systému wantok se komunita skládá z lidí, kteří jsou spolu **úzce spřízněni**. Z tohoto důvodu jsou členové komunity velmi důležití. Má-li bratr potíže, bude bráněn, ať je v právu nebo ne. **Otázkou není, zda má nebo nemá pravdu, ale zda je bratrem a součástí komunity nebo ne**. Příbuzenský systém předepisuje, jak se mají lidé, kteří spolu žijí, vzájemně ovlivňovat a kdo je ke komu loajální. Blízcí příbuzní mají tendenci žít spolu a sdružovat se i v různých podnicích. Lidé vidí a vyjadřují svůj vztah v příbuzenských pojmech. Velmi významný je **vztah bratr-bratr** a to z mnoha důvodů. Představuje nejbližší biologické a genealogické vazby. Ale to není vše, co vytváří pouto mezi bratry.

V rámci klanu nebo komunity je každý člen zodpovědný za zajištění ostatních členů klanu a za zajištění celkového blaha klanu; **čím užší jsou však příbuzenské vazby, tím větší míra reciprocity** (vzájemnosti) se očekává. Ve vztahu bratr-bratr se to odehrává následovně: *„Od bratrů se očekává, že si budou pomáhat, budou k sobě štedřít, budou k sobě loajální. Ideálem je jednat velkoryse a ponechat zodpovědnost za navrácení takové štedřivosti na bratry.“* Tento nekonečný cyklus dávání a přijímání slouží k udržení vztahu a dále zdůrazňuje jeho význam. Bratři zůstávají vždy blízko; vždy zůstávají loajální, protože si neustále uvědomují dluh a závazek, který mezi nimi existuje.

Vztah mezi jednotlivými komunitami se čas od času posiluje výměnou darů nebo sňatkem. Výměna symbolizuje vztah a vytváří ho, vyjadřuje vztah a posiluje ho. Není to platba: je to vzájemný vztah vyjadřující dávání a přijímání. Tato výměna je natolik zásadní, že se stává povinností. Všechny výše popsané vztahy v sobě zakrývají povinný motiv a způsob, jak takový závazek splnit. **Přijímat bez dávání na oplátku je špatné**. Hlavními směnnými předměty o svátcích, svatbách nebo důležitých setkáních jsou: prasata, skořápkové peníze, peří z rajek, yam, balíčky uzeného tabáku a trsy betelových ořechů.

Důležitým ukazatelem členství v klanu je jak společný původ předků, tak úzká biologická vazba. Ale ústřední myšlenku bratrství lze rozšířit nad rámec „pravých“ bratrů na všechny, kteří jednají v souladu se vzorem bratrského vztahu. Je pozoruhodné, že všichni muži společné generace v klanu se obvykle navzájem označují jako „bratr“, spíše než křestním jménem. To znamená, že ideál bratrství je prosazován bez ohledu na to, zda dotyční jednotlivci jsou „praví bratři“ či nikoli. Stejný princip platí i pro vztahy mimo klan. Ti, kteří jsou mimo klan, mohou být označováni jako „bratři“, pokud jsou důsledně naplněna očekávání bratrství. Například na Papui-Nové Guineji nazývat tchána jeho jménem je považováno za urážku.

Negativa

Má-li wantok systém a jeho pozitivní hodnoty přežít a inspirovat budoucí generace, je třeba poctivě vidět i negativní stránky tohoto systému. Opakují se stížnosti týkající se **nepotismu** (funkce obsazují spřízněné osoby), **zneužívání moci**, nepřiměřených **odvet** a odplat, kmenovými boji (boje byly v Melanésii tradičním způsobem, jak získat moc a prestiž v komunitě), zneužívání wantoku k vlastnímu **zisku**, **korupce** policie a politiků, **ignorance zákonů**.

Tyto jevy mají za následek zpomalení rozvoje země jako národa a vytváří překážky pro rovné příležitosti. V mnoha případech, když se vyskytnou případy kmenových bojů či odplaty, má výzva k loajálnosti ke komunitě nebo wantoku přednost před řádným posouzením a ověřením příčin problému a převzetím osobní odpovědnosti. Stojí to životy nevinných lidí, majetek i zdroje obživy.

Eticky řečeno, pro Melanésana je **dobro a zlo vždy relativní**. „**Co je dobré pro komunitu, je eticky dobré. Co je špatné pro komunitu, je eticky špatné.**“ Další výzvou, kterou systém wantok představuje, je tlak vyvíjený na mladé lidi ze strany těch, kteří mají na starosti jejich výchovu a studium. Povinnost oplatit nebo „splatit“ poskytnutou finanční podporu často **zbavuje mládež jejich práva svobodně se rozhodnout**. Melanéský institut provedl průzkum, aby prostudoval touhy, naděje a obavy melanéské mládeže. Když se například zeptali: „*Co si rodiče myslí o tom, že děti chodí do školy?*“ drtivá většina mladých lidí připisovala svým rodičům velmi materialistická očekávání. Vzdělání je prý pro ně užitečné, aby získali přístup k práci, a mohli potom platit a pomáhat rodičům a klanu. Podle průzkumu platí, že čím jsou mladí lidé vzdělanější, tím více přisuzují svým rodičům utilitární názory (lidské jednání je hodnoceno podle užítka, které přináší) a tím více jejich wantok očekává splátku poskytnuté materiální pomoci.

Vize života

Převážná většina obyvatel Papuy-Nové Guineje se hlásí ke **křesťanství**. Domorodá náboženství, založená na uctívání předků a rituálech k udržování vztahů s životodárnými silami, se však nadále praktikují a tvoří silný základ víry mnoha křesťanů, zejména u starších generací. V malém počtu jsou zastoupeni také vyznavači dalších velkých světových náboženství, jako je buddhismus, hinduismus a islám. Melanéský světónázor se dá popsat jako „kosmická vize života“. V souladu s tím se zde neodděluje nebe od země, ani se neuvažuje o nadpozemských skutečnostech. Pro Melanésany neexistují náboženské ani jiné podobné zkušenosti. **Život a smrt prožívají jako jednu skutečnost, jednu realitu**. Smrt je vnímána jako proměna podobná proměně hada, který svléká starou kůži a obléká novou. Mrtvý se tak znovu narodí a žije na stejné úrovni jako všechny ostatní živé bytosti.

Světónázor Melanesie přikládá **velkou hodnotu půdě** (řekám a lesům...). Země je život, což znamená, že **vesničané mají velmi silný citový a duchovní vztah k zemi** (půdě). Důsledkem tohoto silného vztahu je, že ji nelze nikdy prodat nebo darovat, pozemek pouze může být na určitou dobu poskytnut někomu, kdo jej bude užívat ve prospěch obce, ale vždy bude patřit samotnému vlastníkovi.

Melanéské **legendy** přisuzují **původ lidstva** buď samotnému člověku, nebo ptákům, zvířatům či jiným bytostem. Nezávisle na křesťanství, které na Papui převažuje, uznávají tamější obyvatelé nejvyšší bytost zvanou **Iruhím** (osoba shora), která je vnímána v mužském rodu. Dále mají bytost zvanou **Chokuromen**, o které věří, že pochází z daleké minulosti, že cestovala po Zemi, když stvořila všechny ne-lidské entity. Kromě nich existují **warenob** nebo **masalai** – duchovní entity, které se často projevují neobvyklými přírodními událostmi nebo bytostmi, např. jako dunivý hrom, silný tajfun, trpasličí člověk, trpaslík nebo obří kanec, had se dvěma ocasy atd.

Existují určití jedinci, kteří **warenob** ovládají. Mohou je žádat o dobro i zlo, o odvahu, sílu, vytrvalost a o další výsady. Mezi další entity patří **duch předků**, což jsou duchové nebo duše mrtvých lidí. Tito duchové žijí na stejném místě jako lidé a jsou v dosahu kohokoli, pokud jsou pro to vhodné podmínky. Ptáci, stromy, zvířata, skály a další entity jsou v jejich pojetí také živí.

Jednota s přírodou a s vesmírem je středem melanéského světónázoru: Pták přelétne přes vesnici a stařešina řekne: „*Ó, brzy tu bude ten a ten!*“ Světluška se spálí v ohni a je řečeno: „*Někdo zemře!*“ Při zvuku cvrčků by si starší sedli a ptali se, co to předpovídá. Když hvězdy na obloze ukazovaly určité útvary, vědělo se, že je období rybolovu, období sázení nebo období želv. Řeč společenství starší předávají mladším.

Důležitou realitou pro Melanésany je „**řeč ticha**“. „*Otec mě často bral do lesa a žádal mě, abych nemluvil, abychom mohli více slyšet. Často jsem viděl starší lidi, jak celé hodiny sedí u ohně nebo spí pod stinným stromem, a když se probudili, vypadali klidně a naprosto vyrovnaně. Zdálo se, že jsou z tohoto světa, ale nejsou jeho součástí. Jejich ticho bylo naplněno klidem a splynutím se zvuky přírody.*“ (Melanéska cesta, Narokobi)

Ennio Mantovani, misiolog, který žil mnoho let na Papui-Nové Guineji, identifikoval čtyři základní principy, která charakterizují lid Melanésie:

- 1) Melanéšané věří, že bez lidského zásahu nebo práce se nic nestane, nebude žádný život;
- 2) Lidská práce je zbytečná, pokud se neřídí zjevenou cestou, rituálem;
- 3) Mezi vším existují vztahy, jsou „kanály“ života;
- 4) Celý svět patří k životu a společně se na něm podílí.

Člověk patří do vesmíru tvořeného nejen než lidmi, ale i duchovními entitami a bytostmi, předky, zvířaty, místy, zvláštními věcmi... Tito všichni vytváří síť vztahů, jež tvoří tok života. Důvodem smrti nebo selhání je přerušení toku života a je třeba zjistit, kde byl tok přerušen.

Existuje mnoho tradičních melanéských hodnot, které je důležité zachovat i pro dnešní dobu.

- Vážíme si naší víry ve svět duchů, v náš původ a životní moudrost skupiny. Vážíme si našeho smyslu pro schopnosti žasnout, získat moudrost, sedět v klidu a rozjímat.
- Vážíme si našeho vztahu k půdě a naší schopnosti kultivovat a střežit naše životní prostředí. Ceníme si soběstačnosti, tvrdé práce, pocitu úspěchu a vlastní hodnoty, který z takové práce pramení, a rovného podílu na plodech naší práce.
- Vážíme si úcty k lidem a jejich majetku, skromnosti ve slově i jednání a zvláštní úcty ke starším lidem a k jejich moudrosti.
- Oceňujeme naši schopnost čelit výzám v životě, zejména utrpení a těžkostem.
- Vážíme si účasti celé komunity na výuce, nápravě a zasvěcování mladých do života komunity.
- Vážíme si našeho smyslu pro radost a vděčnost a naší schopnosti vyjádřit to formou oslav, tancem a uměním.
- Ceníme si příbuzenství, výměny a jazyka, které nám dávají hluboký smysl pro život v komunitě.

Lid Papui Nové Guineje

Koexistence tradičních hodnot Melanésie s hodnotami globalizace není vždy vzájemným obohacením. Občas přijmout jedno znamená vyloučit druhé, protože nejmocnější země světa si monopolizují a diktují životní styl, který je mnoha kulturám cizí.

Převzato z disertační práce Pedra Sachituly, který mimo jiné čerpal zde: Bernard Narakobi (*právník, spisovatel, básník, filozof, akademik, soudce, bojovník za lidská práva, diplomat, politik, autor básní, románů a článků na témata, jako tradiční zvyky a pojmy, vedení, právo a vláda a náboženské otázky. Po celý život se snažil najít rovnováhu mezi autentickou melanéskou zkušeností a křesťanskou vírou*) *The Melanesian Way* (Boroko, Port Moresby, Institute of Papua New Guinea Studies, 1983), Bernard Narakobi, "Melanesian Cosmos", in *A Theological and Missiological Response to the Wantok System in Melanesia*, by Maxon Mani, Point Series no. 40 (Singapore, Melanesian Institute, Asian Press Group, 2016), Mani, *A Theological and Missiological Response to the Wantok System in Melanesia*, Ennio Mantovani a Philip Gibbs.